

Ключові перешкоди та шляхи їх подолання задля забезпечення якості інклюзивної освіти та ефективного доступу кожної дитини з особливими освітніми потребами до інклюзивного навчання

В межах реалізації проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що реалізується компанією Alinea International Ltd. за підтримки Уряду Канади, проведені два дослідження.

Зокрема,

1) Дослідження потреб ключових зацікавлених сторін у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання, що проведено в рамках Ініціативи «Система забезпечення якості освіти», яка впроваджується проєктом SURGe. Дослідження проведено на замовлення Державної служби якості освіти України у грудні 2020 р. в Дніпропетровській, Житомирській, Чернівецькій областях і в м. Києві.

2) Дослідження щодо доступу дітей з ООП до інклюзивної освіти у Львівській області, що проведено Ініціативою з розвитку послуг для дітей та сімей в громадах проєкту SURGe. Дослідження проведено у співпраці з Міністерством освіти і науки України та Львівською обласною державною адміністрацією у листопаді-грудні 2020 р. на базі області, яка є пілотною в межах реалізації зазначеної Ініціативи.

В результаті досліджень визначено ключові перешкоди, які впливають на розвиток інклюзивної освіти. З урахуванням виявлених перешкод, підготовлено проєкт рекомендацій, спрямованих на їх подолання (таблиця 1). Рекомендації охоплюють питання вдосконалення нормативно-правового, методичного, кадрового забезпечення інклюзивного навчання, розвитку послуг в територіальних громадах, які є необхідними для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та їх сімей. Рекомендації потребують обговорень та узгоджень під час консультацій з ключовими зацікавленими сторонами на регіональному та національному рівнях.

Таблиця 1.

Ключові перешкоди	Чинники, які зумовлюють перешкоду	Рекомендації щодо подолання перешкоди
Недосконалість політик щодо розвитку інклюзивної освіти	<p>- Відсутність стратегічного бачення та брак єдиних концептуальних підходів до розвитку інклюзивної освіти в системі освіти.</p> <p>- Відсутність цілісності та послідовності надання освітніх послуг дитині з ООП під час переходу між етапами освіти від</p>	<p>1. Визначити стратегічні напрями розвитку інклюзивної освіти.</p> <p>2. Забезпечити цілісність та послідовність надання освітніх послуг дитині з ООП під час переходу між етапами освіти від дошкільної до професійно-технічної чи вищої освіти.</p> <p>3. Врегулювати питання видачі документів про здобуття базової середньої освіти для осіб з ООП, які навчалися</p>

дошкільної до професійно-технічної/
вищої освіти.

- Недосконалий механізм своєчасного фінансового забезпечення потреб дитини з ООП:

а) придбання допоміжних засобів для навчання та розвитку, з урахуванням індивідуальних потреб дитини;

б) оплати послуг необхідних спеціалістів, в т.ч. асистента вчителя (низький тарифний розряд, неможливість здобуття педагогічних категорій, зокрема педагогам зі спеціальною освітою).

- Обмежений доступ послуг інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) для дітей з ООП, з урахуванням нового адміністративно-територіального устрою.

- Недостатній рівень методичного забезпечення для роботи з дитиною з ООП, зокрема щодо проведення комплексної оцінки розвитку дитини, з урахуванням віку, розроблення та виконання індивідуальної програми розвитку (ІПР) на засадах активної участі кожного члена команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, проведення моніторингу прогресу дитини з ООП під час інклюзивного навчання, тощо.

- Відсутність моніторингу якості надання послуг фахівцями ІРЦ, системи супервізії для всіх фахівців, залучених до забезпечення інклюзивного навчання.

за модифікованою програмою в закладі загальної середньої освіти.

4. Переглянути Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти відповідно до актуальних викликів та положень нормативно-правової бази.

5. Удосконалити механізм фінансового забезпечення відповідно до потреб дитини з ООП.

6. Передбачити збільшення оплати фахівцям за надання послуг з підтримки дітей з ООП (в т.ч. психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять) у закладах освіти.

7. Включити до переліку додаткових посад реабілітолога/вчителя-реабілітолога до наказу МОН від 01.02.2018 № 90 “Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки від 06 грудня 2010 року № 1205”.

8. Вдосконалити підходи до діяльності ІРЦ з метою забезпечення:

- доступності послуг для дітей в міських, селищних та сільських територіальних громадах, з урахуванням кількості дитячого населення;

- ефективної участі у роботі команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, в частині розроблення та реалізації ІПР, адаптації освітнього середовища з урахуванням потреб дитини, консультування педагогічних працівників, батьків, моніторингу прогресу дитини;

- методичної підтримки та супервізії, зокрема через розширення повноважень Ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти.

		<p>Для виконання зазначеного необхідно: переглянути питання кадрового забезпечення діяльності ІРЦ; розвинути методичну базу для проведення комплексної оцінки розвитку дитини, з урахуванням віку, статі, ситуації вразливості; збільшити фінансування, в т.ч. для проведення роботи в закладах освіти (за місцем навчання дитини); розробити інструменти моніторингу прогресу дитини з ООП під час інклюзивного навчання.</p> <p>7. Розробити систему моніторингу (вивчення) якості надання послуг фахівцями ІРЦ, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначити відповідальних за проведення моніторингу, розглянувши можливість розширення повноважень та посилення спроможності Ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти; - розробити інструменти моніторингу та порядок його проведення. <p>8. Розробити методичні рекомендації з питань забезпечення інклюзивного навчання, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечення особистісного спрямування інклюзивного навчання; - пристосування освітнього середовища для дитини з ООП, з урахуванням її потреб та особливостей, та на засадах забезпечення безпеки дитини; - психолого-педагогічних стратегій, навчальних матеріалів, системи та критеріїв оцінювання; - адаптації та модифікації навчальних програм, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з ООП; - шляхів забезпечення дистанційної форми інклюзивного навчання.
<p>Низька обізнаність про інклюзивну освіту та її переваги</p>	<p>- Брак переконань про інклюзивну освіту та знань щодо особливостей організації інклюзивного навчання у керівників</p>	<p>1. Розвивати та представляти інклюзивність як одну з характеристик та цінностей територіальної громади та всіх</p>

закладів освіти, в яких ще не впроваджене інклюзивне навчання, та у педагогічних працівників.

- Брак розуміння у керівників закладів освіти, в яких впроваджене інклюзивне навчання, та у педагогічних працівників щодо взаємодії із ІРЦ, з дітьми з ООП та батьками.

- Існування практик надання порад батькам дітей з ООП щодо вибору форми навчання дитини фахівцями різних служб, надавачів послуг, в т.ч. і тими, які не мають компетенції та досвіду у сфері інклюзивної освіти. Брак знань батьків дітей з ООП для усвідомленого вибору форми навчання для дитини.

- Нерозуміння управлінцями та жителями територіальних громад принципів інклюзивного суспільства.

- Застереження батьків інших учнів щодо впровадження інклюзивного навчання є перешкодою для відкриття інклюзивного класу.

її установ, в т.ч. передбачати відповідні заходи у стратегічних документах розвитку територіальної громади.

2. Підвищувати рівень знань керівників закладів освіти, педагогічних працівників щодо організації інклюзивного навчання через інформаційно-просвітницькі, навчальні заходи з питань:

- алгоритму створення інклюзивного класу/групи, організації інклюзивного середовища;

- умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88, зокрема, в частині використання коштів, з урахуванням потреб дітей з ООП;

- алгоритму створення інклюзивного класу/інклюзивної групи;

- алгоритму взаємодії з ІРЦ, надавачами інших послуг, задля задоволення потреб дитини з ООП;

- взаємодії з учнями закладу та батьками задля сприйняття інклюзивності, як основи освітнього процесу;

- ролі вчителя/асистента вчителя у створенні інклюзивного середовища у закладі освіти.

3. Розробити інформаційно-просвітницькі матеріали (брошури, буклети, інфографіки, тощо) щодо:

- інклюзивної освіти, її переваг для дитини, сім'ї, школи, громади, суспільства;

- форм навчання дитини з ООП для усвідомленого вибору батьками форми навчання;

- забезпечення безпеки дітей з ООП під час інклюзивного навчання;

- формування толерантного ставлення до дітей з ООП.

		4. Забезпечити збір, публікацію та поширення успішних практик впровадження інклюзивної освіти, забезпечення послугами дітей з ООП та їх сімей, інтеграції в громаду.
Недостатній рівень кадрового забезпечення та компетенцій для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	<ul style="list-style-type: none"> - Брак підготовлених фахівців для роботи з дітьми з ООП, зокрема логопедів, психологів, реабілітологів тощо, особливо в сільській місцевості. - Брак необхідних знань та навичок у педагогічних працівників (вчителів та асистентів вчителів) для роботи в інклюзивних класах, з урахуванням потреб дитини. - Відсутність системної підготовки, підтримки на робочому місці, достатньої кількості доступних методичних матеріалів (рекомендованих / затверджених). - Брак методичного забезпечення дистанційного навчання дітей з ООП.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробити механізм мотивації для ЗВО щодо включення ними до освітніх програм підготовки педагогічних спеціальностей навчальних дисциплін, спрямованих на формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогічних працівників. 2. Запровадити механізми часткової оплати педагогічним працівникам за отримання другої вищої освіти за напрямом «спеціальна освіта». 3. Провести інформаційно-просвітницьку кампанію щодо популяризації посади «асистент вчителя» серед студентів закладів вищої освіти. 4. Передбачити можливість підвищення педагогічної категорії асистента вчителя, в т.ч. збільшення тарифного розряду, за умов наявності у нього спеціальної освіти, попередньої педагогічної категорії або за результатами переатестації. 5. Розглянути можливість введення до складу команди ІРЦ додаткового психолога для забезпечення консультативної та психологічної допомоги батькам дітей з ООП, проведення бесід у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей, задоволення їхніх потреб. 6. Розробити єдину систему підвищення кваліфікації педагогів, адміністрації шкіл, психологів, фахівців ІРЦ на засадах інклюзивної освіти, зокрема:<ul style="list-style-type: none"> - розробити платформу для проходження курсів підвищення кваліфікації, розміщення методичних

		<p>матеріалів з інклюзивної освіти, успішних практик впровадження інклюзивної освіти;</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробити єдині підходи/вимоги для сертифікації тренерів з інклюзивної освіти; створити відкритий реєстр сертифікованих тренерів з інклюзивної освіти; - підготувати сертифікованих тренерів з інклюзивної освіти за розробленими програмами; - розробити та затвердити МОН програми підвищення кваліфікації з інклюзивного навчання для директорів, вчителів, асистентів вчителів, психологів, фахівців ІРЦ. <p>10. Запровадити супервізії для тренерів, педагогів, директорів, психологів, фахівців ІРЦ, з метою підтримки у щоденній роботі та забезпеченні єдиних підходів до оцінки ООП та забезпечення їх потреб під час освітнього процесу.</p>
<p>Обмежений доступ до послуг, необхідних дитині з особливими освітніми потребами та її сім'ї</p>	<p>Проблеми, з якими стикаються сім'ї дітей з ООП, стосуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виявлення ООП дитини у ранньому віці, потреба у доступних консультаціях відповідних спеціалістів з метою підготовки дитини до садочка, школи; - організації підвезення дитини до закладу освіти та у зворотньому напрямку, у тому числі спеціально обладнаним транспортом для перевезення осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату, а також до місць надання інших послуг; - адаптації дитини в шкільному колективі(принаймні 3-4 місяці після початку навчання); 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечити створення на регіональному рівні реєстру фахівців, які надають послуги підтримки дітям з ООП (в т.ч. психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові), з можливістю доступу батьків дітей з ООП, зокрема на порталі ІРЦ. 2. Забезпечити затвердження, та впровадження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання, програму підготовки до надання послуги за стандартом. 3. Забезпечити затвердження переліку реабілітаційних послуг для дітей, які можуть створюватися на місцевому рівні, та умов їх надання. 4. Врегулювати питання розвитку та забезпечення надання послуги раннього втручання, в т.ч. фінансування даної послуги на засадах міждисциплінарного підходу. 5. Забезпечити розробку та впровадження програм ефективного та відповідального батьківства.

- доступу до занять з логопедом, психологом, отримання реабілітаційних послуг (особливо для жителів сільської місцевості);
- незадоволені потреби дитини з ООП у фізичному супроводі під час перебування у школі;
- доступу батьків до консультацій психолога та інших фахівців щодо виховання дитини з ООП, взаємодії з нею, особливо у підлітковому віці;
- браку спілкування та взаємопідтримки із іншими батьками дітей з ООП, особливо тих, які проживають у сільській місцевості;
- залучення батьків дитини до розробки ІПР та забезпечення інклюзивного навчання їхніх дітей, з урахуванням їх думки та усвідомлення потреб дитини;
- забезпечення позашкільної діяльності дитини, розвитку її навичок і здібностей, з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб;
- організації роботи з дитиною в позашкільний час, щоб батьки мали можливість працювати, в т.ч. у канікулярний період;
- підготовки дитини до самостійного життя, професійної орієнтації,

6. Удосконалити механізми міжвідомчої взаємодії між закладами освіти, суб'єктами надання соціальних та медичних послуг з метою забезпечення:

- виявлення ознак ООП дитини;
- підтримки дитини з ООП під час інклюзивного навчання, в тому числі забезпечення сприяння її адаптації у шкільному колективі;
- виявлення ознак вразливості або складних життєвих обставин дитини та/або її сім'ї та забезпечення необхідної допомоги.

7. Забезпечити навчання фахівців соціальної роботи щодо виявлення ознак ООП дитини та взаємодії із сім'єю дитини з ООП.

Органам місцевого самоврядування:

1. Забезпечити доступ дитячого населення територіальної громади до послуг ІРЦ, шляхом їх утворення на території громади з урахуванням чисельності дитячого населення.
2. Передбачити витрати на відрядження фахівців ІРЦ для проведення комплексної оцінки розвитку дитини за місцем навчання та/або проживання (перебування) дитини.
3. Забезпечити залучення фахівців, особливо у сільській місцевості, до надання послуг з підтримки дітей з ООП (в т.ч. психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових) відповідно до ІПР, зокрема психологів, логопедів, реабілітологів, сурдопедагогів тощо, в т.ч. шляхом залучення на договірних засадах спеціалістів, які працюють у спеціальних закладах освіти.
4. Впровадити програми мотивації/соціальних гарантій для фахівців, які готові працювати на посадах асистента вчителя, логопеда, психолога для забезпечення інклюзивного навчання дітей з ООП, особливо у сільській місцевості (наприклад, соціальне житло, доплати, забезпечення здобуття другої вищої освіти зі спеціальності

забезпечення подальшого навчання після завершення школи;

- архітектурної доступності закладів освіти за місцем проживання дитини, розумного пристосування приміщень та обладнання відповідно до потреб дитини з ООП.

- Низький рівень обізнаності батьків про наявні послуги, їхній зміст, можливості для звернення та порядку їх отримання.

- Недостатній рівень міжвідомчої взаємодії задля:

- а) виявлення ООП дитини;
- б) підтримки дитини з ООП під час інклюзивного навчання;
- в) виявлення ознак вразливості або складних життєвих обставин дитини та/або її сім'ї, забезпечення необхідної допомоги.

- Високий ризик пізнього виявлення ООП дитини у сім'ях, які перебувають у складних життєвих обставинах, та відповідно, не забезпечення необхідних послуг, з урахування потреб дитини.

- Низький рівень зацікавленості органів місцевого самоврядування до розвитку послуг для дітей та сімей.

“спеціальна педагогіка” тощо), в тому числі шляхом цільових програм.

5. Провести моніторинг стану забезпечення закладів освіти, які функціонують у територіальних громадах, щодо створення умов для навчання дітей з ООП, з урахуванням універсального дизайну та розумного пристосування.

6. Розробити плани щодо створення умов для навчання дітей з ООП, а саме осіб з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, з урахуванням універсального дизайну та розумного пристосування у закладах освіти, та передбачити відповідне фінансування у цільових програмах.

7. Забезпечити дотримання норм укомплектування класів для створення комфортних умов навчання.

8. Проводити систематичні моніторинги щодо задоволеності батьками якістю та доступністю освіти для дітей з ООП.

9. Вжити заходів для розвитку позашкільної освіти у територіальній громаді, в т.ч. спортивних, мистецьких, загальнорозвиваючих занять та гуртків адаптованих до можливостей і потреб дітей з ООП.

10. Забезпечити визначення потреб населення у соціальних послугах, планування та розвиток соціальних послуг за результатами визначених потреб, зокрема, послуг спрямованих на задоволення потреб дітей з ООП та їх сімей.

11. Забезпечити введення достатньої кількості фахівців із соціальної роботи, в т.ч. для проведення консультацій для батьків дітей з ООП, а також ведення випадків сімей в складних життєвих обставинах, в яких виховуються діти з ООП.

12. Забезпечити послугу підвезення дітей з ООП, педагогічних працівників до закладу освіти, ІРЦ, інших надавачів послуг та у зворотньому напрямі, у т.ч. спеціально обладнаним транспортом для перевезення осіб з

порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення.

13. Забезпечити доступ сімей, які виховують дітей з порушенням розвитку та ризиком виникнення таких порушень до послуги раннього втручання шляхом організації роботи команд раннього втручання у територіальних громадах.

14. Сприяти створенню та функціонуванню груп взаємодопомоги між батьками, які виховують дітей з ООП, в т.ч. з інвалідністю.

15. Забезпечити інформування населення про наявні освітні, соціальні, реабілітаційні послуги та шляхи звернення за ними, одночасно використовуючи різні канали комунікації (електронні, друковані, усні у вигляді тематичних зустрічей, обговорень, презентацій) з урахуванням особливостей цільових груп.

Керівникам закладів загальної середньої освіти:

1. У внутрішній системі забезпечення якості освіти передбачити регулярне самооцінювання в аспекті впровадження інклюзивного навчання.

2. Забезпечити ефективну взаємодію між фахівцями ІРЦ, педагогами та іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП щодо організації процесу навчання дитини з ООП.

3. Забезпечити ефективне залучення батьків дітей з ООП, які навчаються у інклюзивних класах, до команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП.

4. Здійснювати придбання обладнання і засобів навчання з урахуванням особливостей і індивідуальних потреб учнів та їхньої безпеки.

5. Передбачити залучення фахівців ІРЦ та/або інших вузькопрофільних спеціалістів для надання допомоги

		<p>закладу в облаштуванні сенсорної кімнати та її подальшого ефективного використання.</p> <p>6. Забезпечити адаптацію дитини з ООП, яка зарахована на навчання до інклюзивного класу закладу загальної середньої освіти, враховуючи потреби дитини, стать, вік, інші фактори вразливості/ складні життєві обставини сім'ї.</p>
--	--	---